

NASILJE U PORODICI U SVETLU PORODIČNOG ZAKONA, KRIVIČNOG ZAKONIKA I ZAKONA O SPREČAVANJU NASILJA U PORODICI

REZIME: Nasilje u porodici je poslednjih godina postao veoma izražen problem. Raspoloživa saznanja ukazuju da nasilje u porodici ima veoma ozbiljne društvene i individualne posledice i da su njegove žrtve daleko češće žene i deca nego odrasli muškarci. Nasilje u porodici je izuzetno složena pojava. Nema jedinstvenog pogleda na krug ponašanja koja se smatraju nasilničkim. Nasilje u porodici najčešće podrazumeva fizičko zlostavljanje, a prema mišljenju nekih autora, seksualno zlostavljanje i psihičko nasilje redovni su pratioci fizičkog nasilja u porodici. Ukoliko se osvrtno učini na uzroke ovako manifestovanog nasilničkog ponašanja, uvida se da tranzicioni period karakteriše, između ostalog, visok stepen nestabilnosti i egzistencijalne nesigurnosti, pa su faktori koji dovode do ispoljavanja lepeze mogućnosti nasilničkog ponašanja u jednoj porodici su zaista brojni i veoma izraženi. Osnovna pažnja u radu usmerena je na odredbe Porodičnog zakona koje se odnose na navedenu materiju i Krivičnog zakonika koji uređuju krivično delo - nasilje u porodici, te Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.

Ključne reči: *nasilje u porodici, Porodični zakon, Krivični zakonik, Zakon o sprečavanju nasilja u porodici*

* Vanredni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, e-mail: jela_sup@yahoo.com

** Asistent, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, e-mail: nenad@pravni-fakultet.info

Uvod

Porodica predstavlja osnov svakog društva jer omogućava pravilan razvoj pojedinca, a samim tim utiče i na razvoj društva u svakom društveno-političkom sistemu. Po pravilu, najveći deo svog života, od rođenja do smrti, čovek provede u okviru porodice. Nažalost, razumevanje i uzajamno poštovanje nisu prisutni u svakoj porodici, pa neretko dolazi do poremećenih odnosa unutar nje. Do nerazumevanja, neslaganja i netrpeljivosti među članovima porodice, potom i do narušavanja stabilnosti porodice, a u mnogim slučajevima i do nasilja u porodici, dolazi pod uticajem mnogih faktora koji deluju unutar i van porodice. S obzirom na učestalost nasilja u porodici, nastale posledice i stepen ugroženosti žrtava, posebnu pažnju zaslužuje nasilje nad ženama i decom.¹

Nasilje u porodici kao akt iskazivanja moći i kontrole nad žrtvom unutar same porodice, poslednjih godina poprima osobine modela ponašanja, i kao takav se analizira u teoriji, odnosno suzbija u praksi.

Bračni i porodični odnosi se štite prvenstveno porodičnim pravom, tako da je ovde krivičnopravna zaštita faktički supsidijarna, tj. njoj se pribegava samo u onim slučajevima napada na navedene vrednosti, kada se normama druge grane prava one ne mogu adekvatno zaštititi.

U skladu sa rečenim, rad će se baviti odredbama Porodičnog zakona koje se odnose na navedenu materiju i članom Krivičnog zakonika koji uređuje krivično delo - nasilje u porodici, a poseban osvrt učiniće se i na relevantne odredbe Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. Na samom početku, učiniće se osvrt na kriminološki aspekt ove pojave sa ciljem da se bliže objasne fenomenološke i etiološke karakteristike nasilja u porodici.

Osvrt na kriminološki aspekt nasilja u porodici

Jedno od značajnijih objavljenih istraživanja o rasprostranjenosti nasilja u porodici kod nas pokazuje da je u uzorku od 700 žena svaka treća izjavila da je žrtva nekog oblika fizičkog, a svaka druga – psihičkog nasilja u porodici.²

Istraživanje o odnosu državnih organa, sprovedeno krajem devedesetih pre nego što je promenjen Krivični zakon, pokazalo je da je svaki treći krivični postupak za dela nasilja, vođen pred sudovima u Beogradu, bio vezan

¹ Bošković, D. (2009). Sprečavanje nasilja u porodici, *Bezbednost*, vol. 51, br.3, str. 93.

² Nikolić–Ristanović, V. (2002). Porodično nasilje u Srbiji, Beograd, str. 13.

za nasilništva učinjena u krugu porodice.³ Istraživanja sprovedena kod nas i u svetu pokazuju, a statistike i iskustva ženskih grupa potvrđuju, da reakcija državnih organa na nasilje u porodici jeste u najvećoj meri opredeljena činjenicom da se radi o intimnim, privatnim odnosima.⁴

Raspoloživa saznanja ukazuju da nasilje u porodici ima veoma ozbiljne društvene i individualne posledice i da su njegove žrtve daleko češće žene i deca nego odrasli muškarci. O tome, pre svega, govore podaci o broju poziva za pomoć, koji se upućuju organizacijama za podršku žrtvama domaćeg nasilja, SOS službama i savetovalištim za žene i decu žrtve nasilja, koji postoje u skoro svim većim gradovima u Srbiji. Istraživanja koja su poslednjih nekoliko godina vršile članice ženskih grupa u Srbiji i Viktimološkog društva Srbije, potvrđuju zaključak da se radi o kompleksnoj i, pre svega, društveno uslovljenoj pojavi.⁵

Kakva je zapravo fenomenološka struktura nasilja u porodici?

Nasilje u porodici se obelodanjuje, odnosno prijavljuje daleko ređe od stvarne zastupljenosti u praksi. Patrijarhalna shvatanja o porodičnim odnosima, strah od osvete nasilnika ili drugih članova rodbine, strah od mišljenja (osude) sredine ili prijatelja, ili pak razlozi egzistencijalne prirode, neki su od razloga zbog kojih žrtve retko prijavljuju ovaj oblik nasilja. Naravno, posledice tamne brojke u ovoj oblasti, teške su, čak i pogubne za čitave porodice.

Nasilje u porodici kao pojava na izgled je vrlo jasna, određena, krajnje očigledna i prepoznatljiva. Međutim, ne sme se izgubiti iz vida da su upravo pojave, na prvi pogled jednostavne, u stvarnosti veoma složene. Takođe, ne sme se izgubiti iz vida da je život inventivniji od bilo kog zakonodavca, a primeri iz prakse pomeraju i najtemeljitiye teorijske tvrdnje. U skladu sa tim, nasilje u porodici je daleko složenija pojava. Nema jedinstvenog pogleda na krug ponašanja koja se smatraju nasilničkim.

Nasilje u porodici najčešće podrazumeva fizičko zlostavljanje, redovno praćeno varijetetima psihičkog zlostavljanja, koji za cilj imaju kontrolu ponašanja žrtve, uspostavljanje moći nad njom, ili zloupotrebu njenog poverenja.

Prema mišljenju nekih autora, seksualno zlostavljanje i psihičko nasilje redovni su pratioci fizičkog nasilja u porodici.

³ Lukić, M., Jovanović, S. (2001). Drugo je porodica: nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 38.

⁴ Armatta, J., (1996). Getting beyond the Law's Complicity in Intimate Violence against Women, *Willamete Law Review*, str. 807.

⁵ Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. (2003). Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa na teritoriji Niša, *Temida*, vol. 6, br. 2, str. 27.

Kada je reč o seksualnom nasilju tada se imaju u vidu svi oblici neželjenog, neodobranog odnosa koji se vrši pod prinudom. Pojednostavljeno, ovo znači da svaka prinuda na seksualni odnos, čin ili ponašanje predstavlja seksualno nasilje.⁶

Kada je u pitanju percepcija žena–žrtava seksualnog zlostavljanja, često se navode njihovi stavovi u kojima one, zapravo, ne razdvajaju fizičko od seksualnog zlostavljanja. Tako rezultati istraživanja Grupe za ženska ljudska prava Evropskog pokreta u Srbiji pokazuju da je seksualno zlostavljanje bilo najčešći pratilac naročito teških ili najtežih formi fizičkog nasilja.⁷

Kada je u pitanju psihičko nasilje, ono je najčešći pratilac ili najava fizičkog nasilja, po pravilu ostvarena kroz pretnju telesnim povređivanjem, kako ga tumači krivičnopravna definicija – reč je o kvalifikovanoj pretnji. Iako su za nasilje u porodici često vezane i druge vrste emotivnog zlostavljanja koje proizvode efekat, posebno ucene vezane za decu, zastrašivanje drugim zlom, one nisu obuhvaćene krivičnom definicijom nasilja u porodici. Iz ovog razloga, važno je imati na umu sve aspekte nasilnikovog ponašanja i mogućnost postojanja drugih krivičnih dela, jer jedino tako socijalna/preventivna zaštita može da bude potpuna i odgovarajuća, a reakcija organa krivičnog gonjenja – efikasna.⁸

Iako sledeći oblik nasilja u porodici sa aspekta krivičnopravnog gonjenja nije relevantan, on je izuzetno važan za razumevanje pozicije žrtve i njenog odnosa sa nasilnikom i kada traži pomoć od centara za socijalni rad, medicinskih ustanova i u krivičnom postupku. Reč je o ekonomskom nasilju koje predstavlja moćno sredstvo u ostvarivanju kontrole nad žrtvom. Ekonomsko nasilje po pravilu podrazumeva oduzimanje ili potpunu kontrolu nad finansijskim sredstvima, ograničenje ili zabranu odlaska na posao, zabranu traženja posla, donošenje odluka o tome na koji način će se novac trošiti, uskraćivanje informacija o tome kojom količinom novca porodica raspolaže.⁹

Nadovezujući se na fenomenologiju nasilja u porodici, kratak osvrt biće učinjen i na etiološke karakteristike.

Sagledavajući osobenosti društvenog sistema u kom se nalazimo, tranzicioni period koji karakteriše, između ostalog, visok stepen nestabilnosti i

⁶ Jovanović, S., Lukić, M. (2003). Nasilje u porodici: nova inkriminacija, publikacija nastala na osnovu seminara vođenih krajem 2002. i početkom 2003. godine u devet beogradskih opštinskih centara za socijalni rad, u organizaciji Autonomnog ženskog centra, a pod pokroviteljstvom Ministarstva za socijalna pitanja, Beograd, str. 7.

⁷ Lukić, M., Jovanović, S., Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti, op. cit., str. 139–151.

⁸ Jovanovic, S., Lukić, M., Nasilje u porodici: nova inkriminacija, op. cit., str. 8.

⁹ Ibid.

egzistencijalne nesigurnosti, faktori koji dovode do ispoljavanja lepeze mogućnosti nasilničkog ponašanja u jednoj porodici su zaista brojni i veoma izraženi.

Faktori koji su povezani sa tranzicijom, a koji utiču na nasilje u porodici mogu se svrstati u dve grupe: 1. Faktori koji utiču na izloženost nasilju u porodici; 2. Faktori koji sprečavaju žrtve da napuste nasilnika.¹⁰

Kao najznačajniji, sa tranzicijom povezani faktori koji utiču na povećanu ugroženost, pre svega žena, od nasilja u porodici, izdvajaju se: Opresija muškaraca i marginalizovana muškost (kriza muškosti) u javnoj sferi nasuprota jačanju tradicionalnih očekivanja i postupanje od strane muškarca u skladu sa njima u sferi privatnog (dihotomija moć/nemoć); Pogoršanje socioekonomskog statusa muškarca; Prelazak žene u bolji socioekonomski status i povećavanje raskoraka između socioekonomskog statusa muškarca i žene/partnera; Kriza muškog i kriza generacijskog identiteta kao faktor nasilja odraslih nesamostalnih sinova; Niske/opadajuće (pod uticajem društvenog stresa) sposobnosti komunikacije muškaraca i žena.¹¹

Navedeni faktori ukazuju na značaj koji pogoršanje ekonomskog položaja i frustracije muškaraca, praćeno istovremenim jačanjem kulturnih ideala tradicionalnih rodni uloga, ima na javljanje nasilja u porodici. Podaci dosadašnjih istraživanja u zemljama u tranziciji, uključujući i istraživanje sprovedeno u Srbiji pokazuju da pogoršavanje ekonomskog položaja muškarca i povećavanje raskoraka između socioekonomskog položaja žene i muškarca imaju značajniji uticaj na javljanje nasilja u porodici nego samo pogorčanje ekonomskog položaja žene. Na drugoj strani, međutim, povećavanje opresije i ekonomske zavisnosti žena utiče na smanjivanje njihovih mogućnosti da napuste nasilnike (pre svega muževe, ali i očeve, odnosno decu od kojih zavise).¹²

Na osnovu podataka dobijenih istraživanjem nasilja nad ženama u zemljama u tranziciji, ali i u razvijenim zemljama Zapada, identifikovane su određene individualne i situacione karakteristike nasilnih muškaraca, koje mogu biti značajne u razvijanju kako represivnih tako i preventivnih programa borbe protiv nasilja u porodici. Te karakteristike uključuju sledeće: raskorak između zavisnosti od partnerki i rigidne patrijarhalne socijalizacije; zloupotreba alkohola i /ili droga; depresija; nizak nivo samopoštovanja i

¹⁰ Nikolić-Ristanović, V. (2003). Krivično delo nasilje u porodici u društvenom kontekstu i pravnom sistemu Srbije i Crne Gore, *Temida*, vol. 6, br. 2, str. 6.

¹¹ Ibid. str. 6.

¹² Ibid., str. 6-7.

osećanje neadekvatnosti; smenjivanje dobrog i lošeg ponašanja (Jekyll i Hide sindrom); izolovanost; stres i promene statusa ili nezaposlenost.¹³

Podaci do kojih se došlo istraživanjima nasilja u porodici u društvima pod stresom (društva u tranziciji i društva pogođena ratom) pokazalo je ne samo da navedene karakteristike povećavaju šanse da muškarac bude nasilan, već, takođe, pokazuju i da su te karakteristike prisutne kod velikog broja muškaraca u ovim društvima. To znači da su predispozicije za nasilje u porodici široko rasprostranjene u društvu u celini. Ovo se posebno odnosi na ratom pogođena društva poput našeg, pa stoga i ne čudi da stopa viktimizacije fizičkim nasiljem u porodici u Srbiji u znatnoj meri premašuje stopu viktimizacije u drugim, po ostalim karakteristikama, sličnim društvima.¹⁴

Odredbe Porodičnog zakona kojima je uređena oblast zaštite od nasilja u porodici

Porodičnim zakonom¹⁵ uređuju se: brak i odnosi u braku, odnosi u vanbračnoj zajednici, odnosi deteta i roditelja, usvojenje, hraniteljstvo, starateljstvo, izdržavanje, imovinski odnosi u porodici, zaštita od nasilja u porodici, postupci u vezi sa porodičnim odnosima i lično ime.

U devetom delu Porodičnog zakona uređena je oblast zaštite od nasilja u porodici. Pa tako, u smislu zakona, prema članu 197., nasilje u porodici, jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.

Nasiljem u porodici, u smislu prethodnog određenja, smatra se naročito: 1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; 2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu; 3. prisiljavanje na seksualni odnos; 4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem; 5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima; 6. vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.

¹³ Nikolić-Ristanović, V. (2002). Ka objašnjenju i prevenciji nasilja u porodici u Srbiji: multivarijanti pristup U: S. Konstantinović Vilić; N. Petrušić; N. Žunić, (ur.) *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002; cit. prema: V. Nikolić-Ristanović, *Krivično delo nasilje u porodici u društvenom kontekstu i pravnom sistemu Srbije i Crne Gore*, op. cit., str. 7.

¹⁴ V. Više: Nikolić-Ristanović, V. (2002). *Porodično nasilje u Srbiji*, Beograd.

¹⁵ *Sl. glasnik RS*, br. 18/05, 72/11 - dr. zakon i 6/15.

Istim članom, određeno je da se članovima porodice smatraju: 1. supružnici ili bivši supružnici; 2. deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo; 3. lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu; 4. vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri; 5. lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Pri tome, na ovom mestu mora postojati bliže pojašnjenje zakonskih definicija, prava i obaveza navedenih članova porodice.

Članom 3. određeno je da je brak zakonom uređena zajednica života žene i muškarca. Može se sklopiti samo na osnovu slobodnog pristanka budućih supružnika. Supružnici su ravnopravni.

Pored bračne, zakon poznaje i vanbračnu zajednicu, kao trajniju zajednicu života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji – vanbračni partneri. Vanbračni partneri imaju prava i dužnosti supružnika pod uslovima koje zakon određuje (član 4.).

Članom 10. Određeno je da je nasilje u porodici zabranjeno. Pri tome, svako ima, u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od nasilja u porodici.

Odnos deteta i roditelja veoma je bitan. Prava i dužnosti dece i roditelja uređena su članovima od 59 do 71.

Dete ima sledeća prava: da bez obzira na uzrast zna ko su mu roditelji; da živi sa roditeljima i pravo da se roditelji o njemu staraju pre svih drugih; da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi; na obezbeđenje najboljih mogućih životnih i zdravstvenih uslova za svoj pravilan i potpun razvoj; na obrazovanje u skladu sa svojim sposobnostima, željama i sklonostima; da formira svoje mišljenje, kao i da slobodno izražava to mišljenje; da blagovremeno dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna za formiranje svog mišljenja. Mišljenju deteta mora se posvetiti dužna pažnja u svim pitanjima koja ga se tiču i u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, a u skladu sa godinama i zrelošću deteta.

Pored prava, dete ima i svoje dužnosti. Prema odredbama zakona, dete je dužno da roditeljima pomaže u skladu sa svojim godinama i zrelošću. Dete koje stiče zaradu ili ima prihode od imovine dužno je da delimično podmiruje potrebe svog izdržavanja, odnosno izdržavanja roditelja i maloletnog brata odnosno sestre, pod uslovima određenim ovim zakonom.

Bitna oblast koja je regulisana u trećem delu Porodičnog zakona, a neposredno je vezana za već predstavljena pitanja prava i dužnosti deteta, jeste oblast roditeljskog prava.

Roditeljsko pravo izvedeno je iz dužnosti roditelja i postoji samo u meri koja je potrebna za zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta.

Roditelji imaju sledeća prava i dužnosti: da se staraju o detetu; pri čemu staranje o detetu obuhvata: čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje te upravljanje i raspolaganje imovinom deteta; da čuvaju i podižu dete tako što će se oni lično starati o njegovom životu i zdravlju. Ne smeju podvrgavati dete ponižavajućim postupcima i kaznama koje vređaju ljudsko dostojanstvo deteta i dužni su da dete štite od takvih postupaka drugih lica; da sa detetom razvijaju odnos zasnovan na ljubavi, poverenju uzajamnom poštovanju, da dete usmeravaju ka usvajanju i poštovanju vrednosti emocionalnog, etičkog i nacionalnog identiteta svoje porodice i društva; da obezbede osnovno školovanje detetu, a o daljem obrazovanju deteta dužni su da se staraju prema svojim mogućnostima.

Roditelj koji zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava može biti potpuno lišen roditeljskog prava (član 81.). Roditelj zloupotrebljava prava iz sadržine roditeljskog prava: 1. ako fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja dete; 2. ako izrabljuje dete sileći ga na preterani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje deteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom; 3. ako podstiče dete na vršenje krivičnih dela; 4. ako navikava dete na odavanje rđavim sklonostima; 5. ako na drugi način zloupotrebljava prava iz sadržine roditeljskog prava.

Roditelj grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava: 1. ako je napustio dete; 2. ako se uopšte ne stara o detetu sa kojim živi; 3. ako izbegava da izdržava dete ili da održava lične odnose sa detetom sa kojim ne živi, odnosno ako sprečava održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim dete ne živi; 4. ako s namerom i neopravdano izbegava da stvori uslove za zajednički život sa detetom koje se nalazi u ustanovi socijalne zaštite za smeštaj korisnika; 5. ako na drugi način grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.

Sudska odluka o potpunom lišenju roditeljskog prava lišava roditelja svih prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, osim dužnosti da izdržava dete.

Pored deteta i roditelja, članovima porodice smatra se i usvojilac (u radu će biti bliže predstavljeni članovi 88, 91 i 104), hranilac (bliže su predstavljeni članovi 111 i 119), ali i uloga staraoca jeste veoma bitna (bliže su predstavljeni članovi 124, 126 i 135).

Usvojenje se zasniva odlukom organa starateljstva. Usvojiti se može: dete koje nema žive roditelje, dete čiji roditelji nisu poznati ili je nepoznato njihovo boravište, dete čiji su roditelji potpuno lišeni roditeljskog prava, dete

čiji su roditelji potpuno lišeni poslovne sposobnosti, kao i dete čiji su se roditelji saglasili sa usvojenjem. Usvojenjem se između usvojenika i njegovih potomaka i usvojitelja i njihovih srodnika zasnivaju jednaka prava i dužnosti kao između deteta i roditelja odnosno drugih srodnika.

Hraniteljstvo se takodje zasniva odlukom organa starateljstva. Može se zasnovati pod uslovom da je to u najboljem interesu deteta. Hranitelj ima pravo i dužnost da čuva, podiže, vaspitava i obrazuje dete, da se posebno stara da se dete osposobi za samostalan život i rad. Hranitelj ima pravo na naknadu.

Pod starateljstvo se stavljaju dete bez roditeljskog staranja (maloletni štíćenik) ili punoletno lice koje je lišeno poslovne sposobnosti (punoletni štíćenik). Odluku o stavljanju pod starateljstvo donosi organ starateljstva. Za staratelja se postavlja lice koje ima lična svojstva i sposobnosti potrebne za obavljanje dužnosti staratelja, a pristalo je da bude staratelj. Za staratelja se prvenstveno postavljaju supružnik, srodnik ili hranitelj štíćenika, osim ako interes štíćenika ne nalaže drugačije. Staratelj je dužan da se savesno stara o štíćeniku. Staranje o štíćeniku obuhvata: staranje o ličnosti, zastupanje, pribavljanje sredstava za izdržavanje te upravljanje i raspolaganje imovinom štíćenika.

Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice. Mere zaštite od nasilja u porodici jesu: 1. izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; 2. izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; 3. zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti; 4. zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice; 5. zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.

Mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana. Vreme provedeno u pritvoru kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom odnosno prekršajem uračunava se u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici. Mera se može produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena, a može prestati pre isteka vremena trajanja ako prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena (članovi 198-200).

Ovo je kratak prikaz odredaba Porodičnog zakona koje su svojevrsna okosnica teme ovog rada. U daljem tekstu pristupiće se analizi krivičnog dela Nasilje u porodici iz člana 194. Krivičnog zakonika.

Krivično delo iz člana 194. Krivičnog zakonika – Nasilje u porodici

Nasilje u porodici kao krivično delo postoji od stupanja na snagu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije s početka marta 2002. godine.¹⁶ Do tada je zaštita od nasilja u porodici ostvarivana pokretanjem krivičnog postupka za neko od opštih krivičnih dela nasilja (lake ili teške telesne povrede, ugrožavanje sigurnosti jednog ili više lica, ugrožavanje oružjem ili opasnim oruđem pri tuči ili svađi...). Takva zaštita pokazala se, kako sam Vrhovni sud priznaje, neadekvatnom, dok su slučajevi nasilja u porodici veoma česta pojava u našem društvu.¹⁷

Krivično delo iz člana 194. Aktuelnog Krivičnog zakonika¹⁸ glasi:

„Ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Ako je pri izvršenju ovog dela korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina.

Ako je usled dela iz stava 1. i 2. nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

Ako je usled dela iz stava 1, 2. i 3. nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

Ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.”

Osnovni oblik ovog dela (stav 1.) ima nekoliko elemenata na koje treba obratiti pažnju: radnju, način izvršenja dela, posebno svojstvo pasivnog subjekta (žrtve) i posledicu dela.¹⁹ Za krivičnu odgovornost kod osnovnog oblika ovog krivičnog dela potreban je umišljaj i to direktni.

Da bi postojalo ovo krivično delo potrebno je da učinilac ugrožava telesni ili duševni integritet člana porodice. Ugrožavanje znači stvaranje konkretne/realne opasnosti, odnosno (bliske) mogućnosti da nastupi povreda telesnog

¹⁶ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, Službeni glasnik RS, br. 10/2002.

¹⁷ Lazarević, J. (2002). Krivična dela sa elementom nasilja, sa posebnim osvrtom na krivična dela nasilja u porodici i nasilničkog ponašanja, *Bilten sudske prakse*, br. 3, Beograd, str. 418.

¹⁸ *Sl. glasnik RS*, br. 85/05, 88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 i 94/16.

¹⁹ Jovanović, S., Lukić, M., *Nasilje u porodici: nova inkriminacija*, op. cit., str. 16.

ili duševnog integriteta člana porodice. Ugrožavanje znači kreiranje uslova za proizvođenje posledice (zastašivanje, pretnje ubistvom, telesnim povređivanjem i sl.).²⁰

Zakon predviđa sankcije i za ugrožavanje telesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice izvršeno na određeni način: upotrebom sile ili pretnjom da će se neposredno napasti na život ili telo, kao i drskim ili bezobzirnim ponašanjem. Upotreba sile je u poimanju uglavnom nesporna. Najčešće se radi se o upotrebi fizičke snage prema nekom licu (pri čemu se povređuje ili ugrožava njegov telesni ili duševni integritet). Sa druge strane, da bi pretnja bila krivičnopravno relevantna, odnosno da bi predstavljala element ovog krivičnog dela, neophodno je da bude kvalifikovana. To znači ne bilo kakva pretnja, ne bilo kakvim zlom (jer se pretnja i definiše kao stavljanje u izgled nekog zla²¹), već tačno određenim – preti se neposrednim napadom na život ili telo (pretnja ubistvom, telesnim povređivanjem...). Pretnja još mora biti i ozbiljna, doživljena i procenjena kao verovatna, odnosno moguća i ostvariva. Ozbiljnost pretnje se ceni i prema načinu na koji se ona čini. Zlo kojim se preti mora biti objektivno ostvarivo. Pretnja će se, međutim, smatrati ozbiljnom i kada ona objektivno nije ostvariva, ako je lice kojem se preti imalo razloga da veruje u njenu ostvarivost.²² Ovo je posebno važno za kontekst dugotrajnog nasilja u porodici koje često proizvodi post-traumatski poremećaj poznat kao sindrom zlostavljane žene, stanje koje najjednostavnije rečeno iskripljuje ženinu sposobnost percepcije realnosti.²³

Ovo krivično delo vrši jedan član porodice prema drugome. Žrtva mora biti član porodice nasilnika. U istraživanju Instituta za kriminološka istraživanja i Grupe za ženska prava Evropskog pokreta u Srbiji utvrđeno je da je u 63% pravosnažno okončanih postupaka za nasilje nad partnerom bilo reči o nasilju nad bivšim partnerom i to najčešće – nad bivšom suprugom.²⁴

Posledica dela jeste ugrožavanje spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice. Prema ranije važećim zakonskim tekstovima, posledica je pored ugrožavanja spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja bila i povreda člana porodice koja se sastojala u fizičkom zlostavljanju (čupanje za kosu, polivanje vodom, šamaranje), nanošenju lake telesne povrede (oguljotine, ogrebotine, nagnječenja, podlivi...). Povredu je lakše i

²⁰ Ibid., str. 16-17.

²¹ Stojanović, Z. (2000). Krivično pravo - opšti deo, Beograd, str. 183.

²² Lazarević, Lj. (1995). Krivično pravo - posebni deo, Beograd, str. 147.

²³ Lukić, M., Jovanović, S., Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti, op.cit., str. 114–115.

²⁴ Ibid., str. 50–51.

dokazati, jer postoje manje-više vidljivi tragovi i medicinska dokumentacija, dok je sa ugrožavanjem teže, i ono se obično dokazuje pomoću svedoka.²⁵

Ako je pri izvršenju ovog dela korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, u pitanju je teži oblik dela.

U ovom slučaju je kvalifikatorna okolnost (okolnost koja daje delu teži oblik) upotreba oružja ili opasnog oruđa. Za postojanje ovog dela je potrebno da je učinilac koristio oružje ili opasno oruđe ili je njime pretio. Šta je opasno oruđe (sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši) ceni se i u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja. Nesporno je da su takva oruđa razne poljoprivredne i druge alatke (oštre, teške i sl.), ali se, u sudskoj praksi i noga na koju je obučena cipela smatra opasnim oruđem. Takođe bi u obzir mogli doći i pojedini delovi tela učinioca – glava, pesnica, zubi, mada je sudska praksa po ovom pitanju neujednačena.²⁶

Još teži oblik dela postoji ako je usled prethodno navedenih aktivnosti nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloletnom licu.

Kvalifikatorna okolnost jeste teža posledica koja je nastupila (teška telesna povreda ili trajno i teško narušenje zdravlja), odnosno svojstvo žrtve (maloletni član porodice). Pod teškim telesnim povređivanjem se podrazumeva telesno povređivanje kojim je doveden u opasnost život povređenog lica, ili je uništen ili trajno i u znatnoj meri oslabljen važan deo tela ili važan organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad, ili je u pitanju povreda koja je imala za posledicu unakaženost tela, itd. Delo nasilja u porodici dobija na težini i kada je žrtva maloletni član porodice – dete (maloletnik do 14 godina) ili maloletnik uzrasta od 14 do 18 godina.²⁷

Što se tiče kvalifikovanih oblika dela, umišljajem učinioca mora biti obuhvaćena okolnost da se upotrebljava oružje, odnosno opasno oruđe, kao i okolnost da se delo vrši prema maloletniku.

Najteži oblik dela postoji ako je usled neke od prethodno navedenih aktivnosti nastupila smrt člana porodice. U odnosu na težu posledicu postoji nehat učinioca.

Na kraju, ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.

²⁵ Jovanović, S., Lukić, M., Nasilje u porodici: nova inkriminacija, op.cip, str. 18.

²⁶ Stojanović, Z., Krivično pravo - posebni deo, str. 202., cit, prema: S. Jovanović; M. Lukić, Nasilje u porodici: nova inkriminacija, op. cit., str. 18.

²⁷ Jovanović, S., Lukić, M. Nasilje u porodici: nova inkriminacija, op. cit., str. 18-19.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici

Prošle godine usvojen je Zakon o sprečavanju nasilja u porodici²⁸. Ovim zakonom uređuje se sprečavanje nasilja u porodici i postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici. Odredbom člana 2 ovog Zakona, određen je cilj njegovih odredbi - da na opšti i jedinstven način uredi organizaciju i postupanje državnih organa i ustanova i time omogući delotvorno sprečavanje nasilja u porodici i hitnu, blagovremenu i delotvornu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici.

Sprečavanje nasilja u porodici sastoji se od skupa mera kojima se otkriva da li pretila neposredna opasnost od nasilja u porodici i skupa mera koje se primenjuju kada je neposredna opasnost otkrivena. Neposredna opasnost od nasilja u porodici postoji kada iz ponašanja mogućeg učinioca i drugih okolnosti proizlazi da je on spreman da u vremenu koje neposredno predstoji po prvi put učini ili ponovi nasilje u porodici. Pri tome, nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, jeste akt fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioca prema licu sa kojim se učinilac nalazi u sadašnjem ili ranijem bračnom ili vanbračnom ili partnerskom odnosu ili prema licu sa kojim je krvni srodnik u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do drugog stepena ili sa kojim je srodnik po tazbini do drugog stepena ili kome je usvojitelj, usvojenik, hranjenik ili hranitelj ili prema drugom licu sa kojim živi ili je živeo u zajedničkom domaćinstvu (član 3).

U članu 7 određeno je da za sprečavanje nasilja u porodici i pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela koje sadrže elemente nasilja u porodici nadležni su policija, javna tužilaštva, sudovi opšte nadležnosti i prekršajni sudovi, kao nadležni državni organi, i centri za socijalni rad, kao ustanove. Pored nadležnih državnih organa i centara za socijalni rad, u sprečavanju nasilja u porodici, preko davanja pomoći i obaveštavanja o nasilju, kao i pružanju podrške žrtvama nasilja učestvuju i druge ustanove u oblasti dečje, socijalne zaštite, obrazovanja, vaspitanja i zdravstva, kao i tela za rodnu ravnopravnost na nivou lokalnih samouprava.

Članovima 29-31 uređeno je pitanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela određenih u članu 4 ovog zakona, a koja sadrže elemente nasilja u porodici. Pa tako, državni organi i ustanove dužni su da u prvom kontaktu sa žrtvom nasilja u porodici daju žrtvi potpuna obaveštenja o organima, pravnim licima i udruženjima koji joj pružaju zaštitu i podršku, na način i na jeziku koji žrtva nasilja razume. Žrtva nasilja u porodici ima pravo na

²⁸ Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Sl. glasnik RS*, br. 94/16.

besplatnu pravnu pomoć. Po prijemu procene rizika kojom je ustanovljena neposredna opasnost od nasilja u porodici, grupa za koordinaciju i saradnju izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi, koji sadrži celovite i delotvorne mere zaštite i podrške žrtvi, ali i drugim članovima porodice kojima je podrška potrebna. U izradi individualnog plana zaštite i podrške žrtvi učestvuje i žrtva, ako to želi i ako to dozvoljava njeno emotivno i fizičko stanje. Mere zaštite moraju da pruže bezbednost žrtvi, da zaustave nasilje, spreče da se ono ponovi i zaštite prava žrtve, a mere podrške da omoguće da se žrtvi pruži psihosocijalna i druga podrška radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja.

U cilju praćenja izvršenja odredbi ovog Zakona, Vlada obrazuje Savet za suzbijanje nasilja u porodici, koji prati primenu ovog zakona i poboljšava koordinisanje i delotvornost sprečavanja nasilja u porodici i zaštitu od nasilja u porodici (član 35, stav 1).

Zaključak

Sa globalnim društvenim promenama, dolazi do promena u svakoj posebnoj sferi društva, pa i u samoj porodici. Naime, porodica sve više gubi na značaju. Informatičko društvo i visoka mobilnost građana stavljaju pred ljude mnoštvo izbora. Među tim izborima porodica sve manje biva prva na listi prioriteta.

Poslednjih godina postoje mnogi argumenti da se nasilje u porodici ne sagledava samo kao jedno više krivično delo u korpusu svih krivičnih dela predviđenih posebnim delom krivičnog materijalnog prava. Uopšte uzev, nasilje u porodici kao savremeni društveni fenomen poprimilo je mnogo značajnije razmere u društvenim okvirima i probudilo daleko značajniju pažnju javnosti u odnosu na druga krivična dela protiv braka i porodice.

Kada je reč o Srbiji, postoji izrazita potreba za prevencijom porodičnog nasilja. Problem je, naime, veoma rasprostranjen i duboko ukorenjen u tradiciji društva, tako da je prevashodno potrebno stabilizovati i izgraditi društvo na novim vrednostima nenasilja.

U tom smeru, potrebno je naglasak staviti na adekvatnu edukaciju, dobru koordinaciju institucija ali i uticanje na društvenu svest ljudi da „okretanje glave” na uočen problem nasilja u porodici ne vodi nikuda.

U tom smislu, edukacija, ljudi, naročito žena, kako formalna tako i neformalna, u velikoj meri doprinosi smanjenju porodičnog nasilja.

Dobra koordinacija institucija pokazala se kao izuzetno bitna u efikasnom rešavanju problema, pri čemu se pre svega misli na saradnju policije, Centra za socijalni rad i sudstva u sankcionisanju nasilja u porodici.

Ništa manje značajna je i društvena svest, odnosno društvena osuda nasilja kada je ono uočeno.

Jelena Matijašević-Obradović

Associate professor, The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, The University of Business Academy in Novi Sad

Nenad Stefanović

Teaching assistant, The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, The University of Business Academy in Novi Sad

**DOMESTIC VIOLENCE IN THE LIGHT
OF THE FAMILY LAW, THE CRIMINAL
CODE AND THE LAW ON PREVENTION
OF DOMESTIC VIOLENCE**

A b s t r a c t

DOMESTIC violence has recently become a very significant problem. Available information indicate that domestic violence has serious social and individual consequences and that its victims are more often women and children than adult males. Domestic violence is a very complex phenomenon. There is no single view of behaviors considered to be violent. Domestic violence usually involves a physical abuse, and, according to some authors, both sexual abuse and psychological violence are regular companions of a physical violence. If we take into consideration the causes of such a manifested violent behavior, it is recognized that the transition period is, among other things, characterized by the high degree of instability and existential uncertainty, so the factors leading to the manifestation of the range of possibilities of a violent behavior in a family, are really numerous and very distinct. The main attention of this paper is focused on

the provisions of the Family Law relating to the above matter, the Criminal Code, which regulates criminal offense of domestic violence, and the Law on prevention of domestic violence.

Keywords: *domestic violence, The Family Law, The Criminal Code, The Law on prevention of domestic violence.*

Literatura

1. Armatta, J. (1996). Getting beyond the Law's Complicity in Intimate Violence against Women, *Willamete Law Review*
2. Bošković, D. (2009). Sprečavanje nasilja u porodici, *Bezbednost*, vol. 51., br. 3, str. 93-104
3. Jovanović, S., Lukić, M. (2003). *Nasilje u porodici: nova inkriminacija*, publikacija nastala na osnovu seminara vođenih krajem 2002. i početkom 2003. godine u devet beogradskih opštinskih centara za socijalni rad, u organizaciji Autonomnog ženskog centra, a pod pokroviteljstvom Ministarstva za socijalna pitanja, Beograd
4. Konstantinović Vilić, S; Petrušić, N. (2003). Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa na teritoriji Niša, *Temida*, vol. 6, br. 2, str. 27-36
5. Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS*, br. 85/05, 88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 i 94/16
6. Lazarević, Lj. (1995). Krivično pravo - posebni deo, Beograd
7. Lazarević, J. (2002). Krivična dela sa elementom nasilja, sa posebnim osvrtom na krivična dela nasilja u porodici i nasilničkog ponašanja, *Bilten sudske prakse*, br. 3, Beograd
8. Lukić, M; Jovanović, S. (2001). Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
9. Nikolić–Ristanović, V. (2002). Porodično nasilje u Srbiji, Beograd
10. Nikolić-Ristanović, V. (2003). Krivično delo nasilje u porodici u društvenom kontekstu i pravnom sistemu Srbije i Crne Gore, *Temida*, vol. 6, br. 2
11. Porodični zakon, *Sl. glasnik RS*, br. 18/05, 72/11 - dr. zakon i 6/15
12. Stojanović, Z. (2000). Krivično pravo - opšti deo, Beograd
13. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, *Službeni glasnik RS*, br. 10/02
14. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Sl. glasnik RS*, br. 94/16